

ענת מאור (עורכת) נשים הכח העולה: ניפוץ תקרת הזכוכית...
הוצאת ספרית פועלים, 1997. 329 עמודים.

השיח הציבורי בישראל נוטה בשנים האחרונות לקבל בהכנעה את ההגמוניה של התפיסה הליברליסטית, הרואה בהפרטה ובשוק החופשי מפתח לפתרון בעיות ובמחויבות לרווחה הוצאה כלכלית מיותרת. קולות המזהים דמוקרטיה עם זכויות חברתיות מורחבות נדירים יחסית ונוטים להיות מושחקים, אם באמצעי-ההתקשורת ואם במאבקים פוליטיים ספציפיים.

בהקשר זה, הפרקים המופיעים בספר שערכה ענת מאור הם תרומה משמעותית. הם פורשים לפני הקורא הן תחומים של מדיניות רווחתית קיימת והן תחומים של פעולה רווחתית נדרשת. מבחינה זו ניתן לומר על פרקים אלה כי יש בהם איזכור לקול אחר, לשיח של משמעויות אחרות, שיש בו איתגור לאותה הגמוניה ליברליסטית ואשר אך מעטים כיום נוטלים על עצמם את ייצוגו על הבמה הציבורית. רבים מהפרקים מציגים שילוב יפה בין תיאוריה לבין תיאור המציאות בישראל, על הבעייתיות הספציפית המגולמת בה. נקודת-מבט כזו, המגבילה את היכולת ליישם בהקשר הישראלי הנחות-מוצא, פתרונות או דרכי פעולה שעוצבו בהקשרים ובמקומות אחרים, חשובה במיוחד בתחום הדיון בנשים – תחום שיש לגביו נטייה להכליל את ישראל בקבוצת המדינות המתקדמות או התעשייתיות.

אורית קמיר מציגה פרק מרתק העוסק בהטרדה מינית, והיא מציגה בו את טיעונה המבהיר מדוע צריכה החקיקה בתחום זה בישראל להיות שונה מזו האמריקאית. היא מבהירה גם את הבעייתיות הכרוכה בשימוש חד-משמעי במושג "שוויון", וגם מצביעה על החשיבות של ראיית ההטרדה המינית באשר היא מקרה של ניצול של עמדת כוח מבלי להכביר הבחנות בין המקרים השונים. תוך כדי כך היא חושפת את הקוראים בעברית לטיעוניה של קתרין מקינון, וזו הזדמנות נדירה וחשובה. נוסף על כך, אמות-המידה שקמיר מציגה מצמצמות את האפשרות שחקיקה בתחום ההטרדה המינית תנוצל על-ידי נשים בצורה צינית נגד גברים מסוימים שברצונן לפגוע בהם.

רות בן-ישראל מציגה בסיכום הפרק שלה, המפרט את התפתחות החקיקה בנושא השוויון בשכר בישראל, כמה יעדים אמיתיים ורציניים של המאבק האזרחי בישראל, ועומדת על משמעותה של הפליה טרום-תעסוקתית, הפליה מבנית-מוסדית המתבטאת בתנאי החיים ובהקשר שגברים ונשים יוצאים ממנו לעבודה. הפרק של לינדה עפרוני חושף את המנגנונים של שימור המבנה המעמדי בדמותם של תמיכה ממשלתית במעסיקים במגזר העסקי והפרטי וחוק שכר המינימום. דפנה יורעאלי מציגה סיכום חשוב של העבודה בתחום של נשים בארגונים, ומצביעה בצורה שיטתית הן על מקורות מבניים של תקרת הזכוכית והן על משאבים המעצימים נשים ומאפשרים להן לכרסם בה. הפרק של אראלה למדן על מערכת החינוך מסכם, אם כי לא בפירוט מספיק לטעמי, מחקרים שנעשו בישראל בתחום ההכוונה המוסדית לתפקידי מגדר. מיכל פלגי וגילה אדר מציגות ניתוח מסכם על נשים בקיבוץ המשתנה, תחום שהשלכותיו התיאורטיות והמעשיות מקבלות בדרך-כלל תשומת-לב מעטה מאוד, ולכן הפרק הוא תרומה חשובה ביותר.

ניתן למצוא בפרקי הספר נתונים עדכניים בטווח רחב של נושאים: מיכל פלג מציגה

לקט נתונים סטטיסטיים על נשים מועסקות בישראל; אסתר אלכסנדר מציגה נתונים על עבודת נשים ושיעורי שכן לעומת זה של גברים בקטיגוריות רלוונטיות; נעמי לירן ומינה וסטמן מציגות נתונים על נשים בעסקים עצמאיים; נינה תורן ורחל אלתרמן מציגות נתונים על נשים באקדמיה; איריס ברהם מציגה נתונים חשובים על השינויים בשיעורי התעסוקה של נשים ערביות במקצועות שונים, מהם משתקפת דווקא ירידה בשיעור הנשים הערביות שהוסקו במקצועות חופשיים וטכניים בשנת 1993. נתונים בתחום זה מוצגים גם על-ידי אבתיסאם אברהים, וכאן טוענת המחברת למגמה אחרת, המודגשת בשל התמקדותה בהתרחבות כניסתן של נשים ערביות אקדמאיות להוראה. הכותבות מסכימות ביניהן כי הבעיה המרכזית היא שנתונים אחרים של התקדמות מקצועית חסומים במידה רבה בפני נשים ערביות, עובדה הגורמת גם לירידה בתנאי השכר של אלה המצליחות להשיג תעסוקה.

נוסף לפרקי הדיון ולדיווחים האמפיריים, יש לספר חלק נוסף, מידעי, העשוי להיות שימושי לעוסקים בתחום: רבקה מלר-אולשיצקי מציגה את מערך החוקים הקיימים בישראל בנושאים רלוונטיים לתעסוקה, כגון פרישה, זכויות ההורה העובד, מענק לידה להורה מאמץ, חוקים המזכירים לנו כי אל לנו לזלזל במדינת-הרווחה הישראלית, וכי מדובר בחקיקה שהושגה במאבקים רציניים, שעוד נודקק להם. ענת מאור מציגה סיכום של הפעילות בכנסת בשנים 1992-1997, וזו הזדמנות להכיר את ניסוחי ההמלצות ודרכי העבודה של ועדת המשנה של הכנסת לקידום הנשים בעבודה ובכלכלה, והזדמנות נדירה למי שאינם עוסקים במחקר בנושא. פרק זה פורש גם רשימה מרשימה של הישגים חקיקתיים: חוק שכר שווה לעובד ולעובדת, הקובע את עקרון השכר השווה בעד עבודה שוות-ערך; חוק שירות המדינה (מינויים), המתייחס לעקרון הייצוג ההולם לבני שני המגדרים; חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה, שאיפשר לנשים להשוות את מעמדן כעובדות ואף להתלונן על פגיעה בזכויותיהן; חוק הביטוח הלאומי, המבטיח הכנסה לעקרות-בית (גם אם ניתן להתווכח על מידת העצמאות שמניבה הכנסה של 800 שקל לחודש); ולבסוף חוק שכר מינימום, המספק גם הוא סוג מוגבל של הגנה מפני צריבתו של העוני.

לבסוף, גדעון עשת מציג נקודת-מבט אופטימית משהו על סיכוייהן של נשים להדביק גברים מבחינת ההישגים התעסוקתיים בתוך מספר קטן של עשורים, אך מסיים בנימה פסימית המזכירה לקורא את מחירה האדיר של אבטלת גברים: עלייה בתוקפנות. לצערי, אין דיון באפשרות שהוא מרמז עליה. דיון כזה היה יכול להדגיש את העובדה שקורבנותיה של האלימות יהיו מן הסתם נשים, והיה יכול לעסוק בשאלות רחבות יותר, כגון המדיניות הנדרשת למניעת התפתחות כזו. היעדרותו של דיון כזה מטרידה גם בשל הקשר בינה לבין האופן בו נתחם הספר. הספר עוסק בנושא תעסוקת נשים, והוא מפריד בין תעסוקה זו לבין היבטים אחרים של חייהן החברתיים באופן המזכיר את החלוקה הקלסית בין הפרטי והציבורי. קבלת חלוקה כזו הינה בעייתית מבחינה פמיניסטית, שכן היא תורמת לערפול ולהצדקת המיוצרים על-ידיה. במילים אחרות, חלוקה כזו מאפשרת להשמיט סוגיות מרכזיות שהמיקוד בספירה הציבורית הופכן לשוליות או לא-רלוונטיות. כך, לדוגמה, סוגיית האלימות כלפי נשים; סוגיית חוק הבריאות הממלכתי ובריאות נשים; או זו העוסקת בנשים המתקיימות בעוני ומתקשות לספק צרכים קיומיים של עצמן או של אלה שהן מטפלות בהם - כל אלה מוגדרות בהשמטתן כלא-רלוונטיות, בניגוד, לדוגמה, לטיעון המוצג בפרק של בן-ישראל על ההפליה הטרומית-תעסוקתית.

ההתמקדות בנשים בעולם העבודה תוך התעלמות מאיכות חייהן מחוץ לעולם זה מגבילה את הדיון לסוגיות המטופלות על-ידי החוק, ואינה מאתגרת את המובן מאליו התרבותי הרווח באופן שיציג תחומים נוספים כראויים לחקיקה ולטיפול אם ברצוננו להבטיח השתתפות שוויונית של נשים בשוק העבודה. קבלה דומה של הגדרות ומשמעויות רווחות ניתן לראות במבוא לספר, שנותר מרוחק במידת-מה מהעמדה המחויבת להרחבת זכויות אזרחיות המוצגת בפרקי הספר. בהציגו שוויון של נשים לפני החוק כיעד מרכזי ואף יותר מכך, בהציגו קידום נשים (באשר הן – ללא בחינה של מחויבותן האידיאולוגית) לעמדות של קבלת החלטות, ואף ברמיזתו לברית (אוטומטית?) עם כל מי שאינו גי"א (גבר, יהודי, אשכנזי), מחבר המבוא את המאבק הפמיניסטי לשיח הליברליסטי ההגמוני, במקום לקדם את הקישור בין מאבק זה לבין המאבק על רווחה והרחבתן של הזכויות האזרחיות. עבודתה הפרלמנטרית של העורכת, כפי שהיא מתוארת באחד הפרקים, אינה מתיישבת עם הגישה המשתקפת במבוא, ופער זה מפחית משהו מעוצמתו של הספר. יחד עם זאת, הפרקים בספר הינם חומרי לימוד טובים מאוד, ונראה כי במסגרות השונות המלמדות לימודי נשים ומציגות פרספקטיבה פמיניסטית על היבטים של החברה הישראלית, ייעשה בספר ובפרקיו שימוש אינטנסיבי.

אורלי בנימין

אוניברסיטת בר-אילן